

AZERBAYCAN-ERMENİSTAN BARIŞ SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

İlimli tavrı ile göze çarpan Paşinyan hükümeti, barış antlaşması sürecinde olumlu açıklamalarında ısrar etse de üç hususta ikna edici herhangi bir hamlede bulunmamıştır.

Selenay Erva Yalçın

Analist, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

2020'de gerçekleşen ve 44 Gün Savaşı olarak da bilinen İkinci Karabağ Savaşı sonrası, Azerbaycan Ermenistan barış süreci taraflar ve bölge açısından bir zorunluluk haline gelmiştir. 2018'de iktidara gelen Paşinyan hükümetinin çatışmadan uzak ve ılımlı tavrı süreç için olumlu görünse de bu hususta atılan adımlar ve somut yaklaşımların eksikliği kamuoyunda sürece olan

güveni zedelemiş görünmektedir. Son açıklamalar ile birlikte Azerbaycan ve Ermenistan'ın imzalanması planlanan barış antlaşması metni üzerinde tamamen mutabık olduğu belirtilmiştir.¹ Süreç açısından büyük önem arz eden Anayasa değişikliği konusu ise gündemdeki yerini korumuş, antlaşmanın kalıcılığının ve inandırıcılığının olmazsa olmazı niteliğini sürdürmüştür. Süreci daha detaylı incelemekte fayda vardır.

Mutabık Olunan ve Olunamayan Maddeler Sorunu

2020'den beri üzerinde çalışılan ve taraflar arasındaki gerilimi kalıcı bir şekilde sonlandırmayı amaçlayan barış antlaşması, özellikle 3 madde üzerinde mutabık kalınamaması nedeniyle devamlı tartışmaların konusu olmuştur. Bu üç maddeden ilki sınırdaki AB Gözlemci Heyetinin görevine son verilmesi, ikincisi varlık amacı Karabağ sorununu çözmek olan Minsk Grubu'nun ilgası, üçüncüsü ise tarafların karşılıklı olarak uluslararası platformlarda birbirlerinin aleyhine hak taleplerinde bulunmayacaklarına dair taahhüt verilmesi idi.²

İlimli tavrı ile göze çarpan Paşinyan hükümeti, barış antlaşması sürecinde olumlu açıklamalarında ısrar etse de bu üç hususta ikna edici herhangi bir hamlede

AB Gözlemci Heyetinin sınırdaki taraflı tutumunu devam ettirmesi, taraflar arasındaki gerilim için bir ittirici güç olmaya devam edecek ve bu sebeple barış süreci için hedeflenen kalıcılık da sağlanamayacaktır.

bulunmamıştır. Minsk Grubu'nun barış antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte taraflar için bir sorun olmaktan çıkacağına dair yapılan istikrarlı açıklamalar, Azerbaycan bakımından çok yakın bir döneme kadar mutabakat hususunda bekletici niteliğini korumuştur.

AB Gözlemci Heyeti'nin görevine son verilmesinin istenme sebebi temel olarak AB'nin konuya taraflı yaklaşımıdır. Taraflar arasında –henüz barış antlaşması fiilen imzalanmadığı için- zaman zaman yaşandığı iddia edilen çatışmalar, Heyet'in tarafsızca gözlemlemesi ve rapor etmesi gereken durumlardan biridir. Ne yazık ki taraflar bu hususta devamlı olarak birbirlerinin aksine iddialarda bulunmakta ve Heyet de objektif olarak ifa edilmesi gereken görevini yerine getirmekten uzak olduğu için iddialar netliğe kavuşamamaktadır. AB'nin Azerbaycan-Ermenistan gerilimine politik saiklerle yaklaştığı kamuoyu tarafından bilinen bir gerçektir. AB Gözlemci Heyetinin sınırdaki taraflı tutumunu devam ettirmesi, taraflar arasındaki gerilim için bir ittirici güç olmaya devam edecek ve bu sebeple barış süreci için hedeflenen kalıcılık da sağlanamayacaktır. Tarafların ayrı ayrı ve farklı zamanlarda; barış sürecinin yalnızca Azerbaycan ve Ermenistan'ın kendi aralarında gerçekleşmesi gerektiğini, üçüncü ülkelerin sürece dâhil olmasının istenmediğini belirttikleri açıklamalar ışığında,

görevini objektif olarak ifa etmekten uzak AB Gözlemci Heyeti'nin varlığı anlamsız görünmektedir.

Azerbaycan Dışişleri Bakanı Bayramov tarafından mutabakat ile ilgili yapılan son açıklama ışığında, barış antlaşmasının maddeleri üzerinde mutabakata varıldığını söylemek mümkündür.³ Bununla birlikte antlaşma hakkındaki mutabakat, taraflar arasındaki tüm sorunların çözüleceği ve imzanın hemen atılacağı anlamına da gelmemektedir. Azerbaycan'ın süreç içerisindeki başat talepleri henüz Ermenistan tarafından yerine getirilmemiştir. Antlaşmanın üzerinde mutabık olunan tam metni henüz kamuoyu ile paylaşılmadığı için bu konuda net bir yorum yapılamaz, fakat karşılıklı basın açıklamalarından anlaşıldığı üzere, Azerbaycan tarafından önemi defaatle tekrarlanan Zengezur Koridoru ve Anayasa değişikliği gibi önemli sorunlar, masadan kalkmış ya da unutulmuş değildir.

Anayasa Değişikliği ve Bağımsızlık Bildirgesi Sorunu

Ermenistan Anayasası, Ermenistan SSC döneminden kalan 1990 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi'ne giriş kısmında şu sözlerle atuf yapmaktadır: "...devletin temel ilkeleri ve Ermeni milletinin hedefleri için Bağımsızlık Bildirgesi'ni temel alarak...".⁴ Bağımsızlık Bildirgesi'ne baktığımızda ise Karabağ bölgesinin açıkça Ermenistan toprağı sayıldığı ve bu yolla da Azerbaycan'ın mevcut sınırları içinde bulunan bir bölgede hak iddia etmekte olduklarını görmek mümkündür.⁵ 1990 tarihli bu belgenin -aksi belirtilmediği için- bağlayıcı olan Ermenistan Anayasası'nın giriş kısmında "temel alınmak" derecesinde önemli bir atfa tabi tutulması, barış sürecinin tarafı olan Azerbaycan açısından endişe uyandırıcıdır. Belge bu yönüyle devamlı eleştirilere maruz kaldığı için Ermenistan yetkilileri çeşitli açıklamalar yaparak belgenin yalnızca tarihi bir yönü olduğunu ve hukuken bir geçerliliği haiz olamayacağını ifade etmektedirler. Ne var ki anayasa gücünde bir hukuki metnin, yine aynı güçle bağlayıcı olan giriş kısmının barış için uğraşıldığı iddia edilen taraf devletin sınırları içerisinde bulunan bir bölge üzerinde hak iddia etmesi, yalnızca tarihi olduğu söylenilerek göz ardı edilmeye çalışılan Bağımsızlık Bildirgesi sorununun önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

2018'de Paşinyan hükümetinin iktidara gelmesinden sonra mevcut anayasanın demokratik açıdan güncel değerlerle uyumadığı cihetiyle bir değişikliğe gidilmesi önerisi kamuoyu ile paylaşılmıştır. Hükümetin günümüzdeki en büyük dış politika meselesi olan ve sosyal, politik, ekonomik, ticari bütün ilişkilerin tesisi ya da ilerletilmesi için büyük önem taşıyan Azerbaycan ile barış antlaşmasının imzalanması isteği, günümüzde

Anayasa gücünde bir hukuki metnin, yine aynı güçle bağlayıcı olan giriş kısmının barış için uğraşıldığı iddia edilen taraf devletin sınırları içerisinde bulunan bir bölge üzerinde hak iddia etmesi, yalnızca tarihi olduğu söylenilerek göz ardı edilmeye çalışılan Bağımsızlık Bildirgesi sorununun önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

tartışılmakta olan anayasa değişikliği önerisine başka bir veçhe katmaktadır. Yalnızca demokratik olmadığından söz edilerek sürdürülmeye çalışılan ve Karabağ üzerindeki hak iddiası ile bir ilgisi olmadığı belirtilen anayasa değişikliği sürecinde bir soru akılları meşgul etmektedir: Yaşanılan savaş sonrası işgalden kurtarılan ve Azerbaycan'a ait olduğu Paşinyan tarafından da defaatle ikrar edilen Karabağ üzerinde hak iddia edilmesi modern dünyadaki demokratik ilkelere ve uluslararası hukuk kurallarına uygun mudur?

Ermenistan Adalet Bakanı ve Paşinyan tarafından ayrı ayrı yapılan açıklamalar göstermektedir ki anayasa değişikliği 2027 yılında gerçekleşecek bir referandum ile yürürlüğe girecektir. 2026'ya kadar taslak çalışmalarının biteceğinin öngörüldüğü de yine açıklamalardan edindiğimiz bilgiler arasındadır.⁶ Bağımsızlık Bildirgesi'ne yapılan atfın kaldırılmasını içeren anayasa değişikliğine dair referandumun başarıyla sonuçlanabilmesi, şüphesiz, halkın Paşinyan hükümetini ve barış sürecine yönelik ılımlı politikalarını desteklediği anlamına gelecektir. Bölge refah ve istikrarı açısından olumlu gelişmelere yol açacağı görülen bu durumun, yeterli oy çoğunluğunun sağlanabilmesi adına, ivedilikle masaya yatırılmasının gerekliliği de açıkça görülebilen unsurlardandır.

Ermeni Diasporası ve Ermenistan'ın Yol Ayrımının Barış Sürecine Yansımaları

Ermeni diasporasının sesi duyulan militan kesiminin barış sürecine olan yaklaşımı, genel itibarıyla olumsuzdur. İkinci Karabağ Savaşı esnasında ve sonrasında yaşanan göç hareketleri ve çatışmalar sebebiyle Azerbaycan'la yapılacak herhangi bir barışın destekçisi olmadıkları, çeşitli uluslararası Ermeni topluluklarının demecileri ve bildirilerinden kolayca anlaşılabilmektedir.

Paşinyan, mevcut Ermenistan devletinin çıkarları ve diasporanın isteklerinin birbiriyle uyumadığını daha önce ifade etmiştir. Savaştan sonra, komisyonlar

Savaşta sonra, komisyonlar aracılığıyla belirlenen sınırlar bakımından herhangi bir itiraz ya da taşkınlığı görülmeyen Paşinyan, diasporayı tarihte takılı kalmak suretiyle mevcut Ermenistan'ı göz ardı etmek ve umursamamakla suçlamıştır.

aracılığıyla belirlenen sınırlar bakımından herhangi bir itiraz ya da taşkınlığı görülmeyen Paşinyan, diasporayı tarihte takılı kalmak suretiyle mevcut Ermenistan'ı göz ardı etmek ve umursamamakla suçlamıştır. Paşinyan'ın geçtiğimiz aylarda açıkladığı ve tepki alan bu bakış açısı, geçmişte yaşanan ve süreci çözümsüz kılacağı düşünülen çatışmaların bir kenara bırakılarak hem Ermenistan hem de bölge bakımından geleceğe yönelik olarak hareket etmenin daha faydalı olacağını ileri sürmektedir.⁷

Diaspora, finansal ve politik desteğini çatışmalar ve gerginlikler aracılığıyla sağlaması yönüyle bu uzlaşmacı tavırdan da oldukça uzaktır. Karabağ'da savaşta sonra göç eden Ermenilerin zorla yerinden edildiğine ve savaş esnasında da etnik temizliğe maruz kalan Ermeniler olduğuna dair birçok açıklama yapılmıştır. Elbette ki bu

iddialar, hukuki bir zemine oturtulacak nitelikte olmadıkları için yalnızca bir propaganda malzemesi olarak kalmaktadır. Azerbaycan tarafından Ermeni sivilere uygulandığı kanıtlanan herhangi bir toplu şiddet eyleminin söz konusu olmadığını ve savaşın tarafı olan Ermenistan'ın hükümetinin bu konuyla alakalı diasporanın iddialarını destekleyecek herhangi bir açıklamada bulunmadığını da belirtmek gerekir.

Ermenistan'ın Silahlanması ve Batı'nın Sürece Yaklaşımı

Ermenistan, barış süreci ve antlaşmanın maddeleri üzerinde mutabakat sağlanmaya çalışıldığı dönemlerde savunmaya ayrılan bütçesini artırmıştır. Yine bu dönemde Hindistan ve Fransa'dan büyük miktarlarda silah alımı yapılmıştır.⁸ Hindistan'ın Ermenistan'a göstermiş olduğu bu desteğin yanında Batı'nın da sürece bakışı önem taşımaktadır.

Bir ülkenin savunma harcamalarını artırması ya da bu konudaki tercihlerini değiştirmesi, egemenlik yetkisinden ve bağımsızlığından ileri gelen doğal hakkıdır. Bu konuda Ermenistan açısından dikkat çekici olan husus, yetkililerin Ermenistan'ın Azerbaycan dâhil olmak üzere herhangi bir ülkeden gelecek herhangi bir saldırı ihtimali nedeniyle

hazırlık yapmadığına ilişkin açıklamalarıdır. Bununla beraber Ermenistan'ın savunma alanında yaptığı harcamalar, mevcut zamanda ya da en azından yakın gelecekte herhangi bir askeri tehlikeye maruz kalma tehlikesi olmayan bir ülkenin yapacağı standart harcamaların oldukça üstünde görünmektedir. Ermenistan'a silah ihracatı yapan ülkelerin bu hususta bir çekinceleri olmadığı da bilinmektedir. Fakat özellikle Fransa'da yetkililer tarafından Azerbaycan-Ermenistan gerilimi konusunda yapılan açıklamalar bölgede barışın sağlanmasının gerekliliği ve hem ticari hem de politik olarak barışın vazgeçilmez olduğu yönündedir. Ne yazık ki, bu yönde Batı tarafından somut arabuluculuk çabası süreç boyunca görülmemiş, bilakis Ermenistan'a silah satılmış ve diasporanın propagandalarına fırsat verilmiştir.

AB Gözlemci Heyeti'nin sınırda görevlendirilmesinin süreç açısından Batı'nın objektiviteden uzak görünümünden dolayı zedeleyici niteliğinden daha evvel bahsetmiştik. Bunun gibi bir diğer örnek de İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan tarafından yargılanması devam eden siyasi tutuklular meselesidir. Taraflar arasında yaşanan bir savaş sonrası tarafların yargı yetkileri dâhilinde bir hukuki süreç yürüttükleri ve bu yargı yetkisinin bağımsızlığı herkesçe bilinen gerçeklerdir. Batı medyası ve diaspora, yargılaması devam eden siyasi tutukluların politik saiklerle "esir" tutulduğunu,

Ermenistan'ın savunma alanında yaptığı harcamalar, mevcut zamanda ya da en azından yakın gelecekte herhangi bir askeri tehlikeye maruz kalma tehlikesi olmayan bir ülkenin yapacağı standart harcamaların oldukça üstünde görünmektedir.

yargılamaların dünya kamuoyu nezdinde meşruiyet yaratmak için uydurulduğunu ve sahte olduğunu iddia etmektedirler. Yargılama süreci sona ermeden ve kişilerin suçu sabit kılınmadan bu konuda net açıklamalar yapılması, hukuki süreci zedeleme tehlikesi taşıdığından; objektif olarak henüz iki taraf lehine de yorum yapılmaması doğru olacaktır. Yine de şimdiye kadarki yargılamalar süresince uluslararası hukuk ilkelerine ve insan haklarına aykırı herhangi bir eylemde bulunulduğuna dair henüz herhangi bir kanıt bulunmadığının belirtilmesinde fayda vardır.

Azerbaycan'ın Sürece Bakış Açısı ve Antlaşmanın İmzalanması İçin Sunulan Şartlar

Ermenistan tarafından süreç hususunda Azerbaycan'a yöneltilen en büyük eleştiri, Aliyev ve diğer yetkililerin

Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı sonrası kurduğu askeri ve politik üstünlük, Paşinyan hükümetinin içinde bulunduğu ılımlı tavrın somut eylemlere dönüşmesi beklentisini güçlendirmiştir.

antlaşmanın imzası için devamlı olarak şartlar sunmasıdır. Paşinyan hükümeti çoğunluğu ekonomik olmak üzere birçok farklı sebepten antlaşmanın bir an önce imzalanmasını isterken Azerbaycan, barış sürecinin kalıcı ve istikrarlı olması gerektiğini ifade ederek mutabık olunan maddelerle haricinde bir takım şartlar ön sürmektedir.

Bu koşullardan en önemlisi daha önce bahsettiğimiz gibi anayasa değişikliği meselesidir. İkinci mesele aslen Karabağ sorununun çözümü için kurulan ve mevcut durumda birlikte varlık amacını yitiren Minsk Grubu'nun ilgasıdır. Paşinyan yaptığı son açıklamalar ile ilga için müzakerelere başlamaya hazır olduklarını belirtmiştir.⁹ Süreç açısından konuşulması gereken bir diğer husus ise Zengezur Koridoru meselesidir. Azerbaycan ve özerk Nahçıvan arasında doğrudan kara yolu bağlantısı sağlayacak olan Zengezur Koridoru, Azerbaycan ve Nahçıvan'ın içinde bulunduğu ilişkiden ötürü Aliyev'e göre Ermenistan'ın toprakları üzerindeki egemenlik hakkına tecavüz teşkil eden bir nitelikte değildir. Bu

sebeple koridorun bir an önce açılması ve Nahçıvan ile bağlantının kurulması Azerbaycan açısından gayet önemlidir.

Aliyev'in İkinci Karabağ Savaşı sonrası kurduğu askeri ve politik üstünlük, Paşinyan hükümetinin içinde bulunduğu ılımlı tavrın somut eylemlere dönüşmesi beklentisini güçlendirmiştir. Azerbaycan'ın talepleri (anayasa değişikliği, Minsk Grubu'nun dağıtılması, Zengezur Koridoru'nun açılması) makul ve sürecin istikrarı açısından da önemlidir. Paşinyan'ın, bu taleplerin süreci çıkmaza soktuğuna dair açıklamaları ve iddiaları, Azerbaycan açısından haklı bir zemine oturmamaktadır. Görüldüğü üzere, savaşın galibi olan Azerbaycan barış antlaşması üzerindeki taleplerinde ısrarcı olmaktadır.

Sonuç

İkinci Karabağ Savaşı sonrası bölgedeki düzenin kökünden değiştiğini görmek mümkündür. Bu düzen, barış antlaşmasının imzalanması ile sağlamlaşacak ve bölgenin refah ve istikrarı açısından önemli yenilikler de görmek mümkün olacaktır. Paşinyan hükümetinin sürece olan çözüm yanlısı tavrı, antlaşma metni üzerinde mutabakatın sağlanmasının da verdiği güven ile somut hareketlerle pekiştirildiği takdirde taraflar açısından kalıcı bir barış sağlanması muhtemeldir. Güney Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan gerginliğinin sona ermesiyle birlikte ticari, ekonomik ve politik olarak birçok duvar da kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktır.

Sonnotlar

- 1 Dato Parulava, "Armenia and Azerbaijan Agree on Historic Peace Treaty", Politico, 13 Mart 2025, <https://www.politico.eu/article/armenia-azerbaijan-peace-treaty-jeyhun-bayramov/>.
- 2 Cavid Veliyev, "Azerbaycan ve Ermenistan arasında barış: Yarım mı gerçek mi?", Anadolu Ajansı, 24 Mart 2025, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-ermenistan-arasinda-baris-yarim-mi-gercek-mi/3518391>.
- 3 Dato Parulava, "Armenia and Azerbaijan Agree on Historic Peace Treaty", Politico.
- 4 "Constitution of the Republic of Armenia", The President of the Republic of Armenia, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2025, <https://www.president.am/en/constitution-2015/>.
- 5 "Armenian Declaration of Independence", The Government of the Republic of Armenia, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2025, <https://www.gov.am/en/independence/>.
- 6 "Armenian PM Calls for Referendum on New Constitution", Reuters, 19 Şubat 2025, <https://www.reuters.com/world/armenian-pm-calls-referendum-new-constitution-2025-02-19/>.
- 7 "Nikol Pashinyan: More people emigrate from the Diaspora than from Armenia", News.am, 25 Ocak 2025, <https://news.am/eng/news/863384.html>.
- 8 Syed Fazl-e-Haider, "India Becomes Armenia's Largest Defense Supplier", The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, 12 Eylül 2024, <https://jamestown.org/program/india-becomes-armenias-largest-defense-supplier/>.
- 9 "Ermenistan AGİT'in Minsk Grubunun Dağıtılmasını Tartışmaya Hazırdır.", Oxu.az, 26 Mart 2025, <https://oxu.az/tr/siyasett/ermenistan-agitin-minsk-grubunun-dagitilmasini-tartismaya-hazirdir>.